

ARTUR WALASIK

POLITYCZNY MECHANIZM PODZIAŁU DOCHODU W SPOŁECZEŃSTWIE

I. MECHANIZMY SYSTEMU PODZIAŁU

Przedmiotem rozważań zawartych w artykule jest określenie czynników, oraz intensywności ich oddziaływania na podział dochodu między poszczególnych członków społeczeństwa. Przez system podziału rozumieć należy zbiór mechanizmów wpływających na strukturę ostatecznego podziału dochodu w społeczeństwie oraz podmioty i czynniki, które mają wpływ na działanie lub ograniczenie działania tych mechanizmów. Mechanizmem systemu podziału dochodu nazywać będziemy zespół norm, kształtujących bezpośrednio lub pośrednio wysokość i strukturę ostatecznego podziału dochodu w społeczeństwie. Klasyfikacja norm podziału oparta na kryterium rodzajowym, pozwala wyróżnić dwa podstawowe mechanizmy podziału: mechanizm naturalny oraz mechanizm społeczny.

Mechanizm naturalny opiera się na genetycznym wyposażeniu poszczególnych jednostek w cechy warunkujące w przyszłości ich udział w podziale dochodu i potencjalną efektywność oddziaływania na własną i cudzą sytuację w zakresie egzekwowania interesów dystrybucyjnych. Mechanizm naturalny dokonuje pierwotnego rozdziału umiejętności i tym samym warunkuje sytuację początkową poszczególnych członków społeczeństwa w dalszych etapach procesu dystrybucji dochodu, bogactwa (V. Pareto 1994, s. 49; W. Sadurski 1988, s. 124 - 135; W. Wesołowski 1984, s. 82 - 110).

Mechanizm społeczny opiera się na ponadjednostkowych normach, wykształcanych w procesie współżycia wielu jednostek w grupach społecznych, wiążących swych członków spletem pozanaturalnych interesów i wspólnych celów. Mechanizm społeczny podziału, w odróżnieniu od naturalnego, nie ma charakteru jednorodnego, składa się z mechanizmów o charakterze ekonomicznym (gospodarczym), społecznym *sensu stricto* oraz politycznym, a także mechanizmu opartego na systemie wartości (aksjologicznym)¹.

Mechanizm gospodarczy wnosi do systemu podziału, elementy dobrowolnej współpracy wielu jednostek lub grup jednostek w procesie ekonomicznym. Współcześnie, w wyniku procesu cywilizacyjnego podstawą mechanizmu ekonomicznego jest mechanizm rynkowy, w którym w zasadzie anonimowo

¹ E. Wnuk-Lipiński (1993, s. 107; 1996, s. 65 - 66) rozróżnia trzy rodzaje nierówności: polityczną, społeczną i ekonomiczną. Mechanizm podziału, rozumiany zgodnie z zaproponowanym określeniem pojęcia, różni od pojęcia "nierówność" w sensie nadanym przez E. Wnuka-Lipińskiego, jego dynamiczny charakter, związany z tym, iż zakłada się oddziaływanie norm podziału na ostateczną dyspersję bogactwa w społeczeństwie. E. Wnuk-Lipiński traktuje "nierówność" jako daną, nadając temu pojęciu statyczny charakter.

kojarzone są interesy poszczególnych członków społeczeństwa². Mechanizm ekonomiczny warunkuje bezpośrednio, w odróżnieniu od mechanizmu naturalnego nosącego jedynie potencjalne implikacje w sferze podziału, dystrybucję nowo wytwarzanego bogactwa. Poziom dyspersji dochodu w społeczeństwie będący wynikiem działania mechanizmu rynkowego jest podstawą i przesłanką mechanizmów społecznego, politycznego oraz aksjologicznego.

Rynek i procesy gospodarcze uzupełnia w procesie dystrybucji bogactwa **mechanizm społeczny *sensu stricto***, oparty na normach i zasadach regulujących pozagospodarcze stosunki interpersonalne. Wynikiem oddziaływania norm charakteryzujących mechanizm społeczny w sferze systemu podziału, może być dobrowolny transfer części rozdysponowanego poprzez funkcjonowanie mechanizmu rynkowego dochodu jednego z członków społeczności lub grupy społecznej na rzecz innej osoby lub grupy społecznej³.

Mechanizm polityczny wiąże się z istnieniem, zewnętrznej względem społeczeństwa, traktowanego jako zbiór jednostek, władzy publicznej⁴. Władza publiczna pozostaje, w zależności od ustroju gospodarczego i społecznego, beneficjentem mniejszej lub większej części bogactwa społecznego wygosposodarowanego w procesie ekonomicznym. Decyzje odnoszące się do rozdysponowania tej części dochodu są warunkowane istniejącymi w danej społeczności normami i zasadami politycznymi, określającymi sposób ich podejmowania oraz wskazującymi strukturę beneficjentów korzyści tych decyzji. Decyzje redystrybucyjne uwarunkowane są w znacznym stopniu celami władzy publicznej (D. Bell 1994, s. 255 - 256; J. Pajestka 1981, s. 263 - 269; A. Z. Kamiński 1976, s. 126 - 127). Mechanizm polityczny pozostaje wyrazem ograniczenia swobody w dysponowaniu bogactwem przez poszczególne jednostki na rzecz całości lub części społeczności. Zasady polityczne mogą wyrażać, jak wskazuje na to historia społeczeństw, interesy ogółu społeczeństwa (mechanizm demokratyczny), określonych grup o charakterze społeczno-ekonomicznym (mechanizm oligarchiczny), wskazanych grup władzy nieograniczonej (mechanizm totalitarny) oraz w skrajnych wypadkach jednej osoby (mechanizm absolutystyczny). W zależności od rodzaju mechanizmu politycznego, według innych procedur rozdysponowane będą scentralizowane dochody władzy publicznej, różny będzie także zasięg podmiotowy konsumpcji o charakterze publicznym.

Wpływ na ostateczny podział posiada **mechanizm aksjologiczny**, będący konsekwencją mentalnej i intelektualnej aktywności człowieka, u którego

² Proces zwiększania stopnia anonimowości mechanizmu podziału związany jest z procesami specjalizacji i podziału pracy oraz unifikacją potrzeb konsumpcyjnych i standaryzacją produkcji. J. Huizinga (1985, s. 80); P. Jeanin (1967, s. 143).

³ Istotnymi, na pewnych etapach rozwoju gospodarczego i społecznego, warunkującymi pomyślnie i pożądaną zmiany w systemie podziału, mogą być normy religijne. Pogląd wskazujący na etykę protestancką, jako zbiór norm sprzyjających akumulacji i przyczyniających się do akceleracji rozwoju gospodarczego, charakterystyczny jest dla doktryny M. Webera (1984, s. 88 et passim).

⁴ Konieczność istnienia scentralizowanej instytucji w strukturze społecznej, jako warunek realizacji funkcji redystrybucyjnej społeczeństwa zaznaczona została przez A. Welsa (1970, s. 52). Wyróżnia on, za Polanyi, "dwa wzorce integracji systemu ekonomicznego" – wzajemność (reciprocily) i redystrybucję. Przy czym "redystrybucja odnosi się do przepływu bogactwa do centrum struktury (stolicy, dworu królewskiego) i odpowiedniego rozproszenia tego bogactwa do podległych części społeczeństwa [...] Oznacza to, iż ekonomiczna organizacja społeczeństwa musi posiadać odpowiadającą jej strukturę polityczną oraz pewien aspekt systemu społecznego. Redystrybucja wymaga pewnego stopnia centralizacji, albo w społeczeństwie jako całości albo w pewnych jego obszarach".

podstaw leżą normy wyrażające określony system wartości. Mechanizm aksjologiczny nie ma możliwości bezpośredniego oddziaływania na decyzje dystrybucyjne, jednak w sposób istotny wpływa na kształt i intensywność wykorzystania mechanizmów społecznego i politycznego⁵. Istotność mechanizmu aksjologicznego wynika również z tego, iż systemy wartości budowane na gruncie poszczególnych szkół ekonomicznych⁶, czy szerzej filozoficznych, aspirują do objęcia całości problematyki społecznej i gospodarczej, wskazując ściśle rozwiązania pod adresem działania systemu podziału.

II. MODEL POLITYCZNEGO MECHANIZMU PODZIAŁU DOCHODU

Model wpływu systemu politycznego na podział dochodu w społeczeństwie oparty zostanie na następujących założeniach wstępnych:

- dokonana zostaje stratyfikacja społeczeństwa na dwie grupy, do których przynależność określonego członka opiera się na kryterium o charakterze ekonomicznym;
- władza publiczna dysponuje następującymi instrumentami oddziaływania na strukturę podziału dochodu w społeczeństwie:
 - a) proporcjonalnym podatkiem majątkowym,
 - b) proporcjonalnym, progresywnym lub regresywnym podatkiem dochodowym,
 - c) zróżnicowanym systemem stawek podatków konsumpcyjnych,
 - d) systemem wydatków publicznych;
- celem eksplikacyjnym modelu jest ocena wpływu poszczególnych elementów oraz całego mechanizmu politycznego na ostateczny podział.

System podatkowy składa się z trzech kategorii podatków. **P o d a t e k m a j ą t k o w y** stanowi w przypadku rozpatrywanego modelu, ograniczenie wielkości przyrostu majątku, który jest wynikiem dokonywanych oszczędności przez poszczególne grupy społeczeństwa. **P o d a t e k d o c h o d o w y** obciąża dochód zrealizowany przez określone grupy w wyniku działania mechanizmu ekonomicznego. System zróżnicowanych stawek **p o d a t k ó w k o n s u m p c y j n y c h** opiera się na odmiennym traktowaniu przez system podatkowy konsumpcji dóbr podstawowych i luksusowych.

Instrumentarium podatkowe, którym dysponuje władza publiczna, zostaje uzupełnione systemem wydatków publicznych. Wielkość wydatków, realizowanych przez władzę jest prostą pochodną stosowanego systemu podatkowego. Struktura wydatków, proporcje udziału i korzyści czerpanych

⁵ Skrajny liberalizm, opierający się na filozofii indywidualistycznej i empirycznej (J. Godtów-Legiędź 1992, s. 25 - 36), postulował będzie ograniczenie do minimum działania mechanizmu politycznego, ściśle ograniczając zakres swobody decyzyjnej władzy publicznej, w skrajnym przypadku stawiając program "państwa minimum" (J. Gray 1994, s. 91 - 100). Natomiast zakotwiczona w racjonalistycznej i kolektywistycznej doktrynie myśl socjaldemokratyczna opiera swoje wizje systemu podziału na mechanizmie politycznym, w zasadzie starając się zmarginalizować oddziaływanie mechanizmu ekonomicznego.

⁶ D. Filar (1988, s. 409 - 418) podkreśla, iż "każda polityka społeczna - także podziału dochodów - wynika z określonej ideologii społeczno-ekonomicznej" i na tej podstawie wyróżnia trzy orientacje ideowe dotyczące polityki podziału dochodów. Kolejno są to: orientacja rynkowo-liberalna, której przedstawicielami są M. Friedman i G. Gilder; orientacja sprawiedliwości dystrybtywnej, która reprezentowana jest przez J. Rawlsa oraz E. J. Mishana; w końcu orientacja egalitarystyczno-redystrybucyjna, której przesłankom bliskie pozostają poglądy J. K. Galbraitha, L. C. Thurowa oraz J. Tinbergena.

z konsumpcji publicznej zależna jest od mechanizmu decyzyjnego i podmiotów w nim uczestniczących. Procedura wyboru władzy i obszar podmiotów mających wpływ na tą procedurę warunkuje proporcje podziału korzyści z tytułu występowania konsumpcji publicznej. W skrajnym przypadku, dochody publiczne pobierane mogą być od jednej z grup społeczeństwa, grupy marginalnie upośledzonej, zaś korzyści z wydatków publicznych skoncentrowane są na drugiej grupie społeczeństwa, czyli grupie uprzywilejowanej.

Zaprezentowany model powinien pozwolić na wykazanie możliwych konsekwencji oddziaływania mechanizmu politycznego na ostateczny podział dochodu, związany z dystrybucją korzyści z konsumpcji. Abstrahuje się od oceny celu doboru i stosowania instrumentów charakterystycznych dla mechanizmu politycznego, koncentrując się na opisie konsekwencji w obszarze konsumpcji poszczególnych grup społeczeństwa. Selekcja i intensyfikacja oddziaływania pozostaje w zasadzie pochodną mechanizmu aksjologicznego.

Wielość instytucji oraz różnorodność kryteriów klasyfikacji, które mogą być dobrane w celu stratyfikacji poszczególnych warstw społeczeństwa z całą pewnością nie ułatwia ścisłej analizy wpływu mechanizmu politycznego na dystrybucję dochodu. Koniecznym jest celowe uproszczenie spojrzenia na skomplikowaną strukturę społeczną-ekonomiczną, która jest wynikiem chaotycznych i mniej lub bardziej racjonalnych procesów oddziaływania człowieka na otoczenie oraz szeregu interpersonalnych relacji, których podmiotem pozostaje. Podstawą podziału społeczeństwa na dwie grupy mogą pozostawać czynniki ekonomiczne, społeczne (V. Pareto 1994, s. 49 - 58), naturalne albo polityczne.

Wyróżnione zostały, na podstawie wysokości dochodu realizowanego w wyniku oddziaływania mechanizmu ekonomicznego i pośrednio mechanizmów naturalnego i społecznego, dwie grupy społeczeństwa. Grupę pierwszą ("uprzywilejowaną"⁷) stanowią osoby, których dochody są wyższe od pewnej wielkości, stanowiącej górną granicę dochodów realizowanych przez osoby stanowiące grupę drugą ("upośledzoną"). Przyjęcie dochodowego kryterium stratyfikacji członków społeczeństwa pozwala na postawienie następujących relacji:

$$(1a) \quad de_1^0 = usp_1 \times de_1^*$$

$$(1b) \quad de_2^0 = usp_2 \times de_2^*$$

gdzie: de_i^0 – oznacza stosunkowy udział wysokości dochodu realizowanego przez grupę "uprzywilejowaną" ($i = 1$) oraz "upośledzoną" ($i = 2$) w wyniku działania mechanizmów ekonomicznego w całości dochodu w społeczeństwie;

⁷ Pojęcie grupa "uprzywilejowana" rozumiane może być co najmniej dwojako – dosłownie albo konwencjonalnie. Dosłownie, w przypadku gdy wysokość dochodów jest bezpośrednim rezultatem prawie wyłącznie czynników o charakterze naturalnym. Przykładem może być szlachta francuska w wieku XVIII (P. Chauuu 1993, s. 155 - 156), system niewolnictwa w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, z powszechnie uznanym prawem agrarnym Harringtona, które mówi, że "władza postępuje za własnością" (T. Zyro 1994, s. 57). *Nota bene* analogiczne do istoty prawa Harringtona postulaty stawiał prawie wiek później J. S. Mill (R. Ludwikowski, J. Woleński 1979, s. 114; J. S. Mill (1995, s. 157). Konwencjonalnie, jeżeli wysokość dochodów jest głównie wynikiem działania mechanizmu rynkowego.

usp_i – oznacza stosunkowy udział liczby członków danej grupy w całkowitej liczbie członków danego społeczeństwa;

de_i^* – oznacza wysokość przeciętnego dochodu zrealizowanego przez członków określonej grupy społeczeństwa względem przeciętnego dochodu członka społeczeństwa, osiągniętego przy założeniu arytmetycznej równości podziału dochodu w społeczeństwie⁸.

Zgodnie z przyjętym wyżej dochodowym kryterium delimitacji obu grup społecznych, następująca relacja:

$$(2) \quad de_1^* > de_2^*$$

W związku z tym możemy określić dalsze relacje o charakterze strukturalnym. Pierwsza z nich, określona jako **współczynnik nierówności ekonomicznej** (wsp_{ne}^0) przyjmuje postać ilorazu:

$$(3) \quad wsp_{ne}^0 = \frac{de_1^*}{de_2^*}$$

i równoważnych mu:

$$(3a) \quad \frac{de_1^0}{usp_1} \div \frac{de_2^0}{usp_2} = \frac{de_1^0}{de_2^0} \div \frac{usp_1}{usp_2}$$

Współczynnik nierówności ekonomicznej w sposób syntetyczny określa rezultat oddziaływania mechanizmu ekonomicznego. Im niższy współczynnik nierówności ekonomicznej występuje w danym społeczeństwie, tym dalej posunięta jest egalitaryzacja ekonomiczna danego społeczeństwa⁹. Rozszerzona postać współczynnika (3a) pozwala wskazać dwa czynniki określające poziom współczynnika nierówności ekonomicznej. Pierwszy z nich, który określony może zostać **współczynnikiem dyspersji dochodu** (wsp_{dd}), wyrażający się następującą zależnością:

$$(4a) \quad wsp_{dd} = \frac{de_1^0}{de_2^0},$$

poddany może zostać oddziaływaniu władzy publicznej określającej normy mechanizmu politycznego. Druga relacja występująca w zależności (3a), odwołuje się bezpośrednio do struktury społecznej i zależna jest przede wszystkim od czynników o charakterze *sensu stricto* społecznym. Określona może być jako **współczynnik struktury społecznej** (wsp_{ss}), wyrażający stosunek ilości członków grupy “uprzywilejowanej” do ilości członków grupy “upośledzonej”. Algebraiczna postać tej zależności prezentuje się następująco:

$$(4b) \quad wsp_{ss} = \frac{usp_1}{usp_2}$$

⁸ Gdyby stosunkowy udział grupy w społeczeństwie (usp_i) równy byłby stosunkowemu udziałowi wysokości dochodu realizowanego przez tę grupę (de_i^0), co odpowiadałoby sytuacji bezwzględnej równości podziału dochodu między członków społeczeństwa, to prawdziwymi byłyby następujące zależności: $de_1^0 = de_2^0 = 1$.

⁹ Na historyczną ewolucję tego współczynnika wskazywałaby teoria “odwróconego U” S. Kuzneta. Zob. S. Kuznets (1955), Z. Dobrska (1985, s. 704 - 705), B. Stefański (1986, s. 452).

Niższy poziom współczynnika pozostaje charakterystyczny dla społeczeństw zelitaryzowanych, w których występuje nieliczna „uprzywilejowana” (społecznie, ekonomicznie, naturalnie) grupa społeczna. Względna stabilność tego współczynnika zakłada prawo Pareta podziału bogactwa (J. K. Galbraith 1992, s. 137). Zmniejszanie się współczynnika struktury społecznej przy stałych proporcjach podziału dochodu, wpływa na zwiększenie dysproporcji w dystrybucji bogactwa w społeczeństwie. Wahania współczynnika mogą być wynikiem szybszego tempa przyrostu liczebności jednej z grup, albo wyrazem procesu przepływu członków społeczeństwa między poszczególnymi grupami.

Uwzględniając tożsamości (4a) i (4b) można wyprowadzić następujące równanie, opisujące zależności między współczynnikiem nierówności ekonomicznej, oraz współczynnikami dyspersji dochodu i struktury społecznej:

$$(4c) \quad wsp_{ne}^0 = \frac{wsp_{dd}}{wsp_{ss}}$$

Rozdzielony w wyniku mechanizmu ekonomicznego dochód w społeczeństwie, jest podstawą dla decyzji w obszarze oszczędności, czyli dobrowolnego ograniczenia konsumpcji w ramach grupy „uprzywilejowanej”. W modelu zakłada się wyłączenie z możliwości podejmowania decyzji inwestycyjnych grupy „upośledzonej”. Konieczność ograniczania dochodu przeznaczanego na konsumpcje przez grupę „uprzywilejowaną” związane jest z potrzebą reaktywacji podstawy strumienia dochodów w przyszłości. Założenia powyższe przyjmują następującą formalną postać:

$$(5a) \quad st_1^{ak} > 0$$

$$(5b) \quad st_2^{ak} = 0$$

gdzie: st_i^{ak} – stopa inwestycji, opisująca proporcje dochodu zaoszczędzonego przez grupę „uprzywilejowaną” lub „upośledzoną” do dochodu ogółem tej grupy.

Władza publiczna zgodnie z założeniami modelu może zastosować względem tych decyzji instrument ograniczający wielkość akumulowanego dochodu, w postaci proporcjonalnych podatków od przyrostu majątku opartych na stawkach proporcjonalnych. Należy zaznaczyć, iż niezależnie od wysokości opodatkowania akumulacji finansowej, sama konieczność oszczędzania przez grupę „uprzywilejowaną” stanowi o ograniczeniu stopnia nierówności podziału dochodu w społeczeństwie. W konsekwencji przyjmuje się następujące relacje opisujące skorygowane dochody poszczególnych grup, będące rezultatem podjętych decyzji inwestycyjnych i podatkowych, dla grupy „uprzywilejowanej”:

$$(6a) \quad de_1^I = de_1^0 \times \left(1 - \frac{st_1^{ak}}{1 - st^{pm}} \right),$$

gdzie: st^{pm} – stosowana przez władzę publiczną stawka opodatkowania wzrostu majątku, dla grupy „upośledzonej”:

$$(6b) \quad de_2^1 = de_2^0.$$

Korekta dochodu rozdysponowanego między członków obu grup społeczeństwa, spowoduje, iż **skorygowany współczynnik nierówności ekonomicznej (1)** – wsp_{ne}^I wyniesie:

$$(7) \quad wsp_{dd} \times \left(1 - \frac{st_1^{ak}}{1 - st^{pm}} \right) + wsp_{ss}$$

Wyrażenie (7) jest mniejsze niż wyrażenie (4c), co odpowiada stwierdzeniu, iż oddziaływanie mechanizmu politycznego (st^{pm}) wzmacniane przez mechanizm o charakterze ekonomicznym związany z “przymusowością” akumulacji przez grupę “uprzywilejowaną” (st_1^{ak}) wpływa na zmniejszenie dysproporcji w rozkładzie dochodów między obie grupy społeczeństwa.

Dla celów analitycznych, wskazać można następującą zależność pomiędzy współczynnikiem nierówności ekonomicznej oraz skorygowanym współczynnikiem nierówności ekonomicznej (1):

$$(9) \quad wsp_{ne}^1 = wsp_{ne}^0 \times \left(1 - \frac{st_1^{ak}}{1 - st^{pm}} \right)$$

Wyrażenie $\left(1 - \frac{st_1^{ak}}{1 - st^{pm}} \right)$ określa wpływ inwestycji oraz stosowanej stawki podatku majątkowego na stopień nierówności i stanowi **majątkowy faktor korygujący nierówność ekonomiczną**.

Dochód skorygowany o oszczędności jest podstawą opodatkowania podatkiem dochodowym, przy wykorzystaniu odpowiedniej stopy opodatkowania, zależnej od doboru skali podatkowej. Oddziaływanie podatku dochodowego na dochód grupy “uprzywilejowanej” i “upośledzonej” można wyrazić następującymi równaniami:

$$(9a) \quad de_1^{II} = de_1^I \times \left(1 - st_1^{pd} \right)$$

$$(9b) \quad de_2^{II} = de_2^I \times \left(1 - st_2^{pd} \right),$$

gdzie: st_i^{pd} – oznacza przeciętną stopę opodatkowania dochodu i-tej grupy podatkiem dochodowym.

Relacja:

$$(10) \quad \frac{st_1^{pd}}{st_2^{pd}}$$

opisuje **współczynnik stopnia progresji opodatkowania dochodu** i pozwala na określenie charakteru stosowanej skali podatkowej. Jeżeli wartość relacji (10) jest większa od jedności, to stosowane jest progresywne opodatkowanie dochodów, w przypadku gdy relacja równa jest jedności, dochody poszczególnych członków kolejnych grup obciążone są proporcjonalnie do tych dochodów. Może wystąpić sytuacja, kiedy relacja (10) mniejsza jest od jedności – wówczas system opodatkowania dochodów opiera się na skali regresywnej.

Przypadek taki może mieć miejsce w wypadku stosowania podatku "pogłównego".

Rezultatem oddziaływania podatku dochodowego jest kolejny etap korekty podziału dochodu poszczególnych grup społeczeństwa, wyrażający się **skorygowanym współczynnikiem nierówności ekonomicznej** (2) – wsp_{ne}^{II} :

$$(11) \quad wsp_{dd} \times \left(1 - \frac{st_1^{ak}}{1 - st^{pm}} \right) \times \left(\frac{1 - st_1^{pd}}{1 - st_2^{pd}} \right) \div wsp_{ss}$$

Stosunek uzupełniający (11) względem (7) wyraża stopień korekty nierówności dochodów w związku ze stosowaniem odpowiedniej skali podatkowej, a także i może przede wszystkim w związku ze stromością progresji. Im bardziej stroma progresja opodatkowania dochodów, tym wyższą wartość przyjmuje relacja (10), natomiast zmniejszona zostaje relacja stanowiąca uzupełnienie relacji (11) względem (7). Proporcjonalne opodatkowanie dochodów nie wprowadza zmiany w dysproporcjach rozkładu dochodów w społeczeństwie, zgodnie bowiem z logiką proporcjonalnego opodatkowania dochodów, wysokość stawki podatkowej nie zmienia się z wraz ze zmianą wysokości dochodu, tak więc relacja uzupełniająca relacje (11) równa jest jedności.

Wyrażenie $\left(\frac{1 - st_1^{pd}}{1 - st_2^{pd}} \right)$ opisuje wpływ stosowanego w obrębie mechanizmu politycznego zróżnicowania opodatkowania dochodu poszczególnych grup społeczeństwa i określane może być, jako **dochodowy czynnik korygujący nierówność ekonomiczną**. Pozwala to na następującą prezentację tożsamości (11):

$$(12) \quad wsp_{ne}^{II} = wsp_{ne}^I \times \left(\frac{1 - st_1^{pd}}{1 - st_2^{pd}} \right)$$

Kolejnym instrumentem ograniczającym korzyść z konsumpcji dochodu pozostałego po opodatkowaniu i dokonaniu oszczędności może być zróżnicowanie stawek opodatkowania konsumpcji różnych kategorii dóbr konsumpcyjnych. Przyjmując występowanie dwóch kategorii dóbr, podstawowych – zaspokajających przeciętne potrzeby członka społeczności¹⁰, oraz luksusowych – związanych z ponadprzeciętnymi potrzebami, można założyć, z dużą dozą realności, iż grupa "upośledzona" konsumować będzie przede wszystkim lub w skrajnych przypadkach wyłącznie dobra podstawowe, natomiast grupa "uprzywilejowana" uzupełniać będzie swoją konsumpcję podstawową, konsumpcją dóbr luksusowych. Władza publiczna, w zależno-

¹⁰ Przy czym do kategorii podstawowych potrzeb członka społeczności należą także dobra zaspokajające potrzeby wyższego rzędu niż potrzeby biologiczne (J. Szczepański 1981, s. 148).

ści od stopnia dywersyfikacji stawek opodatkowania dóbr zaliczanych do obu kategorii, w szczególności stosując podatki akcyzowe o wysokich stawkach podatkowych, może wpływać w bezpośredni sposób na wysokość korzyści z konsumpcji obu grup społeczeństwa. Syntetycznym wyrazem zróżnicowania stawek będzie **współczynnik dywersyfikacji stawek podatków konsumpcyjnych**:

$$(13) \quad \frac{st_1^{pk}}{st_2^{pk}}$$

gdzie: st_i^{pk} – oznacza średni ciężar opodatkowania decyzji konsumpcyjnych poszczególnych grup.

W przypadku, gdy relacja (13) przyjmuje wartość zbliżoną do jednego, to nie można mówić o różnicowaniu w zasadniczy sposób stawek podatków konsumpcyjnych. Im wyższa jest relacja (13), tym w większym stopniu następuje zmiana proporcji opodatkowania konsumpcji dóbr podstawowych i luksusowych.

Skorygowany ostateczny podział dochodu, w związku z ograniczeniem korzyści z konsumpcji określonych dóbr, wyniesie odpowiednio dla grupy “uprzywilejowanej” oraz “upośledzonej”:

$$(14a) \quad de_1^{III} = de_1^{II} \times \left(1 - st_1^{pk} \right)$$

$$(14b) \quad de_2^{III} = de_2^{II} \times \left(1 - st_2^{pk} \right)$$

Pełne oddziaływanie systemu podatkowego na ostateczny podział dochodu w społeczeństwie można wyrazić następującymi relacjami, opisującymi **skorygowany współczynnik nierówności ekonomicznej (3) – wsp_{ne}^{III}** :

$$(15) \quad wsp_{dd} \times \left(1 - \frac{st_1^{ak}}{1 - st^{pm}} \right) \times \left(\frac{1 - st_1^{pd}}{1 - st_2^{pd}} \right) \times \left(\frac{1 - st_1^{pk}}{1 - st_2^{pk}} \right) \div wsp_{ss}$$

Zależność opisująca wpływ stosowanych stawek opodatkowania konsumpcji $\left(\frac{1 - st_1^{pk}}{1 - st_2^{pk}} \right)$, określona może zostać jako **konsumpcyjny faktor korygujący nierówność ekonomiczną**. Stopień wpływu tego czynnika na współczynnik nierówności podziału obrazuje następujące równanie:

$$(16) \quad wsp_{ne}^{III} = wsp_{ne}^{II} \times \left(\frac{1 - st_1^{pk}}{1 - st_2^{pk}} \right)$$

Kształtowanie się wartości poszczególnych faktorów korygujących nierówności ekonomiczne, czyli kolejno majątkowego, dochodowego i konsumpcyjnego wpływa na kształtowanie się dyspersji bogactwa w społeczeń-

stwie. W przypadku, gdy faktor przyjmuje wartości większe od jedności, stopień nierówności podziału dochodów w społeczeństwie wzrasta. Wartość faktora korygującego równa jedności nie wpływa na stopień nierówności, natomiast każda wielkość mniejsza od jedności przyczynia się do zmniejszenia dysproporcji w dochodach poszczególnych grup społeczeństwa. Ilość wartości wszystkich trzech szczególnych czynników korygujących nierówność ekonomiczną, obrazuje charakter systemu podatkowego w zakresie wyrównywania dochodów poszczególnych grup społecznych, albowiem:

$$(17) \quad wsp_{ne}^{III} = wsp_{ne}^0 \times \left(1 - \frac{st_1^{ak}}{1 - st^{pn}} \right) \times \left(\frac{1 - st_1^{pd}}{1 - st_2^{pd}} \right) \times \left(\frac{1 - st_1^{pk}}{1 - st_2^{pk}} \right)$$

i może być określony jako **systemowy faktor korygujący nierówność ekonomiczną**. Interpretacja wielkości systemowego faktora korekty nierówności jest analogiczna, jak dla szczególnych czynników.

Intensywność i kierunek oddziaływania korygującego poszczególnych czynników uzależniona jest od stosowanych instrumentów polityki podatkowej władzy publicznej. Zestawienie wpływu poszczególnych instrumentów podatkowych (tabl. 1) pozwala na syntetyczną prezentację zależności wartości poszczególnych czynników od stosowanych norm podziału charakterystycznych dla mechanizmu politycznego.

Tablica 1

Wpływ poszczególnych instrumentów podatkowych mechanizmu politycznego na współczynnik nierówności podziału, dochodu w społeczeństwie

Faktor	Instrument polityki podatkowej	Wpływ na stopień nierówności
Majątkowy	wzrost stawki podatku majątkowego	zmniejszenie
	zerowa stawka podatku majątkowego	bez wpływu
	spadek stawki podatku majątkowego	zwiększenie
Dochodowy	progresywne opodatkowanie dochodów	zmniejszenie
	proporcjonalne opodatkowanie dochodów	bez wpływu
	regresywne opodatkowanie dochodów	zwiększenie
Konsumpcyjny	wzrost dywersyfikacji opodatkowania konsumpcji – represyjny charakter podatków akcyzowych	zmniejszenie
	jednolite stawki opodatkowania konsumpcji	bez wpływu
	spadek dywersyfikacji opodatkowania konsumpcji	zwiększenie

Opracowanie własne.

Stosowanie narzędzi ograniczających dochód poszczególnych grup nie wyczerpuje jednak w pełni opisu norm podziału mechanizmu politycznego. Poziom dochodu władzy publicznej z tytułów podatkowych jest podstawą dla dokonywania wydatków o charakterze publicznym. Zgromadzone przez

władzę publiczną dochody z tytułu obciążeń fiskalnych, nawet charakteryzujących się brakiem wpływu na stopień dyspersji bogactwa, są podstawą konsumpcji publicznej, której struktura beneficjentów ma także znaczący wpływ na stopień nierówności podziału dochodu między grupy społeczeństwa. Problemem pozostaje odpowiedź na pytanie według jakiej zasady należy oceniać i dokonywać szacunku korzyści poszczególnych członków społeczeństwa występujących w rezultacie ich partycypacji w konsumpcji dóbr publicznych (D. Bell 1994, s. 282; L. W. Weiss 1980, s. 296).

Należy odwołać się w tym obszarze do dwóch zasad normujących zagadnienie sprawiedliwego opodatkowania (R. A. Musgrave 1959, s. 61 - 66, 90 - 95), próbujących wskazać kryterium wysokości nakładanych ciężarów publicznych na poszczególnych członków społeczeństwa. Pierwsza zasada, określana jako zasada zdolności płatniczej abstrahuje od poszukiwania związku funkcyjnego między nakładanym ciężarem fiskalnym oraz korzyściami płynącymi z konsumpcji publicznej. Na podstawie przesłanek zasady zdolności płatniczej, można postawić tezę o zależności wysokości korzyści z konsumpcji publicznej poszczególnych grup od ich udziału w społeczeństwie. Formalny zapis tezy prezentuje się następująco:

$$(18) \quad k_i^{pb} = usp_i \times D^{pb},$$

gdzie: k_i^{pb} – oznacza wysokość konsumpcji publicznej stanowiąca korzyść i-tej grupy,

D^{pb} – wysokość wydatków publicznych.

Przyjęcie powyższej zależności odpowiada mechanizmowi decyzji dotyczących wyboru publicznego, w którym, w przeciwieństwie do mechanizmu merkantylnego “kupuje się” nie przy użyciu środków pieniężnych lecz głosów (M. Belka 1986, s. 53; J. K. Galbraith 1979, s. 53).

Druga z zasad, opisywana w literaturze pod pojęciem zasady korzyści, wiąże wysokość ponoszonych ciężarów bezpośrednio z wysokością korzyści poszczególnych członków społeczności. Zgodnie z zasadą korzyści w klasycznym ujęciu można postawić znak równości między ponoszonym ciężarem fiskalnym oraz wielkością konsumpcji publicznej przypadającej określonej grupie społeczeństwa:

$$(19) \quad k_i^{pb} = d_i^{pb},$$

gdzie: d_i^{pb} – oznacza część dochodów publicznych, których ciężar nałożony jest w wyniku stosowanych instrumentów systemu podatkowego na i-tą grupę.

Przyjęcie i realizacja dystrybucji korzyści z konsumpcji publicznej według każdej z zasad przynosi odmienne rezultaty w obrębie ostatecznego podziału dochodu w społeczeństwie. Stosowanie zasady korzyści odwraca całkowicie egalitaryzujące działanie systemu podatkowego, przywracając pierwotny, tzn. będący wynikiem oddziaływania mechanizmów pozapolitycznych podział bogactwa w społeczeństwie. Instrumentalizacja i implementacja zasady zdolności płatniczej wywoływać może dalsze konsekwencje w zakresie zmian w proporcjach rozkładu bogactwa między poszczególne

grupy społeczeństwa. Mechanizm dyspersji korzyści z konsumpcji publicznej według zasady zdolności płatniczej jest tym efektywniejszym instrumentem ostatecznego podziału dochodu w społeczeństwie, im większe pozostają dochody publiczne, będące bezpośrednim rezultatem stosowanych narzędzi polityki systemowej w zakresie opodatkowania oraz im niższa jest wartość współczynnika struktury społecznej, czyli im mniejszy udział w społeczeństwie posiada grupa "uprzywilejowana". Wynika to bezpośrednio z kształtu tożsamości (18).

Różnica między poziomem konsumpcji publicznej przypadającej poszczególnym grupom a poziomem świadczeń na rzecz państwa (podatków), oznacza saldo korzyści i ciężarów wynikających z funkcjonowania mechanizmu politycznego (R. Domaszewicz 1995, s. 173 - 175). Korzyści związane są z partycypacją w konsumpcji publicznej, ponoszone ciężary wiążą się z systemem podatków obciążających przyrost majątku, osiąganie dochodu i konsumpcję. Wartość dodatnia oznacza, iż określona grupa osiąga korzyści netto z istnienia państwa i mechanizmu politycznego podziału. Korzyść netto wiąże się z przewagą korzyści z przypadającej danej grupie konsumpcji publicznej nad ciężarem wnoszonych na rzecz władzy publicznej podatków. Korzyść netto jednej grupy równa jest dokładnie ciężarowi netto grupy drugiej.

Przedstawiony model ostatecznego podziału dochodu w społeczeństwie uzależnia wysokość stopnia nierówności rozkładu bogactwa w społeczeństwie od następujących czynników o charakterze norm mechanizmu ekonomicznego i społecznego, czyli poprzedzających i w zasadzie niezależnych od zasad mechanizmu politycznego:

- i. współczynnika dyspersji dochodu – tożsamość (4a),
- ii. współczynnika struktury społecznej – tożsamość (4b),
- iii. stopy oszczędności – równanie (5a);

oraz następujących parametrów charakteryzujących system podatkowy i strukturę wydatków publicznych, stanowiących podstawę mechanizmu politycznego:

- iv. stawki podatku majątkowego – równanie (6a),
- v. współczynnik stopnia progresji opodatkowania dochodu – równanie (10),
- vi. współczynnika dywersyfikacji stawek podatków konsumpcyjnych – równanie (13).

Władza publiczna, której prerogatywy pozwalają na swobodne kształtowanie parametrów (iv) – (vi), może elastycznie oddziaływać na ostateczny podział dochodu w społeczeństwie. Mechanizm polityczny oddziaływania na ostateczny podział dochodu może być realizowany przy stosowaniu różnych kombinacji parametrów systemu podatkowego oraz struktury wydatków publicznych.

PODSUMOWANIE

Ostateczny podział dochodów w społeczeństwie może być w znacznym stopniu uzależniony od mechanizmu politycznego, którego normy pozostają

w zakresie oddziaływania władzy publicznej. Władza publiczna może wykorzystać instrumenty podziału o charakterze obciążeniowym (system podatkowy), jak i uznaniowym (struktura wydatków publicznych) zarówno w celu zmniejszenia dysproporcji w dochodach osiąganych przez grupy społeczeństwa, jak również egzekwować przy ich pomocy interesy o charakterze partykularnym. Istotne i warte podkreślenia jest to, iż w rzeczywistości nie tylko system danin publicznych ma wpływ na kształt nierówności rozkładu dochodów. Sposób rozdysponowania dochodów publicznych w znaczny sposób może przyczyniać się do niwelowania lub zwiększania dyspersji bogactwa w społeczeństwie. Adekwatnym przykładem może być system podziału charakterystyczny dla ustroju feudalnego, gdzie jedynym beneficjentem dochodów publicznych, obciążających grupę „upośledzoną” chłopów i rzemieślników, pozostawał monarcha, dwór, a także kościół (grupa „uprzywilejowana”) – bez wątplenia wzrost nierówności związanych z selektywnym opodatkowaniem, potęgowany był ponadto selektywnością beneficjentów korzyści z tytułu konsumpcji publicznej.

Pełny obraz działalności władzy publicznej w zakresie podziału nie może zaważać dla analizy podmiotów obciążonych podatkami, lecz powinien być uzupełniony o analizę podstawowych parametrów związanych z kierunkiem rozdysponowania dochodów publicznych, oraz występowania upośledzenia lub uprzywilejowania określonych grup społeczeństwa w ramach konsumpcji publicznej.

System podatkowy może oddziaływać na stopień nierówności rozkładu bogactwa w społeczeństwie wykorzystując szereg, częstokroć skomplikowanych i urozmaiconych wewnętrznie instrumentów fiskalnych. Dokładniejsza analiza problemu wykorzystania kategorii podatków pozwala na stwierdzenie substytucyjności ich oddziaływania na ostateczny podział dochodów. Na wielkość systemowego faktora korygującego nierówności posiadają wpływ poszczególne cząstkowe faktory (majątkowy, dochodowy i konsumpcyjny), same wewnętrznie uzależnione od stosowanych rozwiązań technicznych (np. progresywność czy regresywność opodatkowania, unifikacja czy dywersyfikacja opodatkowania konsumpcji). Pozwala to na zastępowanie, uwzględniając inne niż redystrybucyjne funkcje systemu finansowego, oddziaływania jednych instrumentów podatkowych przez zwiększenie intensywności wpływu innych. Jeżeli przyjmuje się, iż restrykcyjne opodatkowanie przyrostu majątku wpływa ograniczająco na wzrost gospodarczy (cel nie związany z redystrybucyjną funkcją władzy publicznej) to możliwe jest, bez zmniejszania ostatecznego wyniku oddziaływania systemu podatkowego na korektę nierówności rozkładu dochodów, zastąpienie majątkowego faktora korygującego nierówności przez konsumpcyjny lub dochodowy aspekt korekty dochodów przez instrumenty fiskalne.

Wykorzystanie modelu powinno pozwolić na wskazanie grup społeczeństwa, które w rzeczywistości osiągają korzyść z istnienia państwa, wykorzystującego normy podziału mechanizmu politycznego. Nie zawsze bowiem, pobieżna i cząstkowa analiza działań władzy publicznej pozwala na stawianie poprawnych wniosków, co do ich wpływu na ostateczny po-

dział bogactwa w społeczeństwie. Przykładowo, można ulec szczególnemu złudzeniu, iż stosowanie progresywnego opodatkowania dochodów czyni zadość egalitarnym funkcjom systemu politycznego w zakresie redystrybucji dochodu, gdy struktura wydatków publicznych, z pozyskanych ciężarów społecznych w postaci podatków, czyni korzyść innej grupie społeczeństwa, przyczyniając się *de facto* do zwiększenia nierówności w rozkładzie bogactwa.

BIBLIOGRAFIA

- Belka M., *Doktryna ekonomiczno-społeczna Milтона Friedmana*, PWN, Warszawa 1986.
- Bell D., *Kulturowe sprzeczności kapitalizmu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.
- Chaunu P., *Cywilizacja wieku oświecenia*, PIW, Warszawa 1993.
- Dobrska Z., *Zróźnicowanie dochodów w krajach rozwijających się*, "Ekonomista" 1985, nr 4 - 5.
- Domaszewicz R., *Finanse w gospodarce rynkowej*, Akademia Ekonomiczna, Kraków 1995.
- Filar D., *Spór o politykę podziału dochodów we współczesnym kapitalizmie*, "Ekonomista" 1988, nr 2.
- Galbraith J. K., *Ekonomia a cele społeczne*, PWN, Warszawa 1979.
- Galbraith J. K., *Ekonomia w perspektywie. Krytyka historyczna*, PWE, Warszawa 1992.
- Godłów-Legiędź J., *Doktryna społeczno-ekonomiczna Friedricha von Hayeka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.
- Gray J., *Liberalizm*, Znak - Fundacja im. Stefana Batorego, Kraków-Warszawa 1994.
- Huizinga J., *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury*, Czytelnik, Warszawa 1985.
- Jeannin P., *Kupcy w XVI wieku*, Czytelnik, Warszawa 1967.
- Kamiński A. Z., *Władza a racjonalność. Studium z socjologii współczesnego kapitalizmu*, PWN, Warszawa 1976.
- Kuznets S., *Economic Growth and Income Inequality*, "American Economic Review" 1955, Number I.
- Ludwikowski R., Woleński J., *J. S. Mill*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1979.
- Mill J. S., *O rządzie reprezentatywnym. Poddaństwo kobiet*, Znak - Fundacja im. Stefana Batorego, Kraków-Warszawa 1995.
- Musgrave R. A., *The Theory of Public Finance. A Study in Public Economy*, McGraw-Hill Book Company, New York-Toronto-London 1959.
- Pajestka J., *Problemy etyczne w rozważaniach ekonomicznych*, "Ekonomista" 1981, nr 2.
- Pareto V., *Uczucia i działania. Fragmenty socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.
- Sadurski W., *Teoria sprawiedliwości. Podstawowe zagadnienia*, PWN, Warszawa 1988.
- Stefański B., *Podział dochodów ludności a rozwój gospodarczy*, "Ekonomista" 1986, nr 2.
- Szczepański J., *Konsumpcja a rozwój człowieka. Wstęp do antropologicznej teorii konsumpcji*, PWE, Warszawa 1981.
- Weber M., *Szkice z socjologii religii*, Książka i Wiedza, Warszawa 1984.
- Weiss L. W., *Economics and Society*, John Wiley & Sons, New York-Chichester-Brisbane-Toronto 1980.
- Wells A., *Social Institutions*, Heinemann, London 1970.
- Wesołowski W., *Dwie wersje merytokratycznej sprawiedliwości*, w: *Wizje człowieka i społeczeństwa w teoriach i badaniach naukowych*, red. S. Nowak, PWN, Warszawa 1984.
- Wnuk-Lipiński E., *Demokratyczna rekonstrukcja. Z socjologii radykalnej zmiany społecznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.
- Wnuk-Lipiński E., *Rozpad połowiczny. Szkice z socjologii transformacji ustrojowej*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1993.
- Żyro T., *Boża plantacja. Historia utopii amerykańskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.

POLITICAL MECHANISM OF INCOME DISTRIBUTION IN A SOCIETY

S u m m a r y

The article attempts to determine the factors and the intensity of their impact on the distribution of income among particular members of a society. A classification of the distribution norms when based on generic criterion makes it possible to define two fundamental mechanisms of such a distribution: the one natural, and the other – social. The author discusses shortly some other kinds of a distribution such as economical mechanism and the axiological one. Nevertheless he concentrates principally on political mechanism the norms of which remain within the framework of activities of public authorities. They may have recourse to the instruments of distribution of charging nature (taxes) and, also, of discretionary nature (structure of public expenses) – both with the aim of diminishing a disproportion in incomes realized by particular social groups and, as well, with the aim of enforcing some particular interests by using such instruments. A full representation of activities of public authorities in the domain of distribution cannot, however, restrain itself to an analysis of the subjects charged with taxes but it should be completed with analysis of most important parameters related to the directions of the distribution of public income and, as well, of parameters that confirm the existence of underprivilegedness (or: overprivilegedness) in particular groups of a society in relation with the issue of public consumption.